

Franci Just

Radgonska »knjigárja« Weitzingerja in prekmurske slovenske knjige

V prvi polovici 19. stoletja tiskarjev in knjigovezov v Murski Soboti še ni bilo in knjige so tako evangeličanom kot katoličanom tiskali in izdajali v precej oddaljenih krajih, npr. János József Siess (Anton Josef Siess) v Šopronu, Ferencz Udvary v Körmendu, Sándor Czéh v Magyaróváru, škofijska tiskarna v Sombotelu, Athenaeum idr. v Budimpešti (Just 2015: 58-59). Ko pa je v drugem desetletju 19. stoletja v Radgoni začel kot knjigovez delovati Alois Weitzinger, se je položaj bistveno spremenil. Prekmurkim Slovencem, ki so prihajali v to takrat gospodarsko in kulturno pomembno obmejno mesto, najpogosteje ob semanjih dneh¹ in na tedenske tržnice ob sredah ter petkih (Haberl Zemljič 2012: 35), so se pridružili še prekmurski ka-

toliški duhovniki, ki so poslej pri Weitzingerju ponatiskovali starejše in tiskali nove verske knjige ter so se pri njem lahko razgledovali tudi po sočasnih kranjskih in štajerskih slovenskih tiskih. Radgona je v naslednjih desetletjih zaradi geografske bližine postala za izdajatelje prekmurskih katoliških knjig najpomembnejša založniška in knjigotrška lokacija.

1. Weitzingerjeva dejavnost

Knjižna dejavnost Weitzingerjev² v Radgoni v 19. stoletju je povezana z dvema osebama: začel jo je leta 1810 oče Alois Weitzinger, po njegovi smrti v letu 1844³ pa nadaljeval njegov sin Johann Albert. V predstavitvah njune dejavnosti sta pogosto navajana kot knjigarnarja, najverjetneje zaradi poenostavljenega razumevanja navedb tipa »v' Alojz Wajcinger'ovemi knigiši«, »pri Alojzji Wajcingeri, knigári«, »pri knigári Johanesi Weitzingeri« v kolofonih njunih knjig. Vendar te oznake v času njunega delovanja niso pomenile samo knjigarne in knjigarnarja, ampak so vključevale tudi založniško dejavnost.⁴

2 Poleg zapisa Weitzinger so v kolofonih knjig še variante Wajcinger, Waicinger, Waizinger, Wajzinger, Weizinger.

3 Po podatkih iz knjige umrlih, dostopne na spletni povezavi <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/graz-seckau/bad-radkersburg/2027/?pg=34>, je Alois Weitzinger umrl 25. septembra 1844 v Radgoni (Matricula Online, Österreich, Steiermark, Rk. Diözese Graz-Seckau / Bad Radkersburg / Sterbebuch 7 1839-1858, str. 65-66, sign. 2027).

4 Tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika pod kvalifikatorjem »star.« pomen besede knjigár pojasnjuje kot knjigarnar in kot založnik <https://fran.si/133/sskj2-slovar-slovenske>

1 Ko Joseph Carl Hofrichter v svoji knjigi o Radgoni, njeni zgodovini, znamenitostih in okolici opisuje prebivalstvo mesta, mdr. piše: »Dieselben sind meist Deutsche, nebst den wenigen Fremden (Eingewanderten) ist meist das Dienstpersonal aus dem nachbarlichen Gebirge des Bez. Oberradkersburg windischen Stammes. An Markttagen finden sich hier häufig die nachbarlichen Ungarn ein, welche jedoch meist auch Windische sind.« (Hofrichter 1842: 109)

Natančnejše so oznake njune dejavnosti v seznamih predplačnikov in prednaročnikov knjig, v oglasih za njune knjige in v poslovnih imenikih. V njih je oče Alois navajan kot knjigovez in mestni knjigovez v Radgoni,⁵ sin Johann Albert pa v 50. letih 19. stoletja kot knjigovez in knjigotržec,⁶ do srede 70. let kot trgovec s knjigami, umetninami in muzikalijami ter tudi kot knjigovez,⁷ v 80. letih pa

ga-knjiznega-jezika-2/4486098/knjigar?All=knjigar&IsAdvanced=True.

5 V reklamnem oglasu za njegove slovenske knjige, objavljenem v *Steiermärkische Intelligenzblätter* zu Nro. 91 der Grätzer Zeitung 9. junija 1817, je navedeno: »Slavenische Bücher zu haben in Radkersburg bey Alois Weitzinger, Buchbinder«. V knjigi *Darstellung des politischen Verhältnisses der verschiedenen Gattungen von Herrschaften zur Staatsverwaltung, zu ihren Beamten und Unterthanen in der K. K. Österreichischen Monarchie, mit besonderer Rücksicht auf die Provinzen Steyermark, Kärnthen und Krain* .avtorja Johanna Tschinkowitza (1827) je Weitzinger v seznamu predplačnikov (*Pränumeranten-Verzeichniss*) naveden kot »Weitzinger Aloys, Buchbinder in Radkersburg«. V listi prednaročnikov (*Liste der Herren und Frauen Subscribenten*) na koncu knjige Gustava Schreinerja Grätz. *Ein naturhistorisch-statistisch-topographisches Gemähle dieser Stadt und ihrer Umgebung* (1843) je Weitzinger na str. 31 naveden kot »Alois Weizinger, bürgl. Buchbinder in Radkersburg«. Weitzinger je naveden tudi med predplačniki (*Verzeichniss der Herren Praenumeranten*) v knjigi Mathiasa Racherja *Handbuch der kaiser. königl. Sanitaet-Gesetze und Verordnungen* (Grädec, 1846) kot »Weizinger, Buchbinder in Radkersburg«.

6 V *Handels- und Gewerbe-Adressenbuch der österreichischen Monarchie* (1854) je v 2. delu na str. 499 navedena dejavnost Johanna Alberta Weitzingerja: »Radkersburg: Buchbinder und Buchhandler Weitzinger J. A.«

7 V 2. delu knjige Leopolda Kastnerja *Handels- und Gewerbe-Adressbuch der österreichischen Kaiserstaates* (Dunaj, 1867) je za Weitzingerja na str. 649 navedeno: »Weitzinger J. A., Firm. Inh.: Johann Alois Weitzinger, Buch, Kunst- und Musikalien-haendler, dann Buchbinder und Besitzer einer Buch- und Musikalienleihanstalt.« Isti podatek o Weitzingerjevi dejavnosti je naveden tudi v četrti, razširjeni izdaji tega imenika iz leta 1873 (*Adressenbuch der Handel-u. Gewerbetreibenden Actien-Gesellschaften der Oestreichisch-Ungarischen Monarchie*) na str. 420.

se je – tako smemo sklepati iz poslovnih imenikov – osredotočil na trgovanje z umetninami in muzikalijami ter izposojajo knjig in muzikalij.⁸

Sicer pa je življenjska in poslovna pot Aloisa Weitzingerja in njegovega sina Johanna Alberta jedrnatopovzeta v članku *Ein seltsames Jubiläum*, ki ga je 15. septembra 1894 objavil časnik *Grazer Tagblatt* na 5. strani. Povod za zapis je bila 50. obletnica poslovanja Johanna Alberta Weitzingerja. V prevodu se članek glasi:

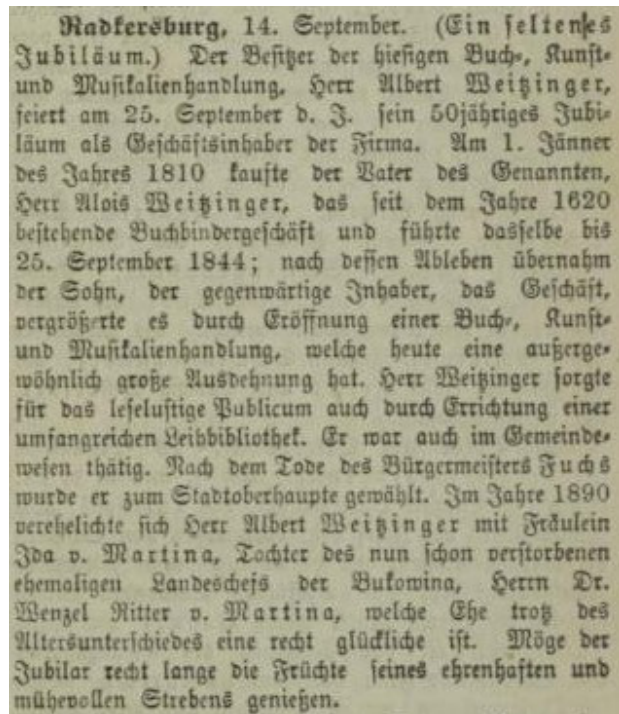
»Radgona, 14. september.
(Svojevrsten jubilej.) Lastnik tukajšnje knjigarne in trgovine z umetninami ter muzikalijami gospod Albert Weitzinger praznuje 25. septembra t. l. 50. obletnico kot lastnik podjetja. 1. januarja leta 1810 je kupil oče imenovanega, gospod Alois Weitzinger, od leta 1620 obstajajočo knjigoveznico in jo vodil do 25. septembra 1844. Po njegovi smrti je njegov sin, sedANJI lastnik, prevzel dejavnost in jo razširil z odprtjem knjigarne ter trgovine z umetninami in muzikalijami, ki ima danes zelo

8 V *Allgemeines Adressbuch für den deutschen Buchhandel, den Antiquar-, Colportage-, Kunst-, Landkarten- und Musikalien-Handel sowie verwandte Geschäftszweige* (Leipzig, 1881) je v 1. delu v poglavju *Firmen und Handlungsbesitzer* u. s. w. na str. 401 o Weitzingerju zapisano: »Weitzinger, J. A., Buch-, Kunst-u. Musikh. in Radkersburg. Wagner. Komm.: Wien, Lechner's Vh.«

široko ponudbo. Gospod Weitzinger skrbi tudi za ljubitelje branja, tako da je uredil obsežno izposojevalnico knjig. Bil je dejaven tudi v lokalni samoupravi. Po smrti župana Fuchsa je bil izvoljen za mestnega vodjo. Leta 1890 se je gospod Albert Weitzinger poročil z gospodično Ido von Martina, hčerko zdaj že pokojnega nekdanjega deželnega vodje Bukovine gospoda dr. Venclja viteza von Martina. Njuna zveza je kljub razliki v letih resnično srečna. Naj bo jubилantu res dolgo dano uživati sadove njegovih častnih in napornih prizadevanj. «⁹

Vendar knjigovezi v tistem času niso bili samo izvajalci zaključne faze v procesu izdajanja knjig, ampak pogosto tudi njihovi izdajatelji, založniki in prodajalci. To velja tudi za radgonska Weitzingerja. France Kidrič npr. piše, da je Petru Dajnku knjige »založil Alojz Weitzinger v Radgoni, kar je mno-

⁹ Avtor članka je nekaj vrstic namenil tudi zasebnemu življenju J. A. Weitzingerja, konkretno njegovi poroki z Ido von Martina, hčerko pokojnega deželnega glavarja Bukovine dr. Venclja viteza von Martina. Weitzingerjeva skoraj 40 let mlajša žena je bila pred tem nekaj časa guvernantka in nato ljubica grofa Leopolda Lužanskega, zemljiškega gospoda v čeških Chyšah, kjer je ustanovil lastno gledališče in nastopal v različnih gledališčih. Udeleževal se je tudi politično in bil od 1887 do smrti 1891 poslanec v državnem zboru. Z Ido sta imela nezakonsko hčerko Zdenko, za katere skrbništvo sta se po poroki potegovala zakonca Ida in Albert Weitzinger. Skrbništva jima niso dodelili, menda zaradi Idine duševne nestabilnosti (Zemanová Urbanová 2021: 209). Tudi njuna zakonska sreča ni trajala dolgo, saj je Ida Maria Anna Weitzinger von Martina, kot je zapisana v mrliški knjigi, umrla 21. marca 1897, stara nepolnih 35 let.

Članek o Johannu Albertu Weitzingerju v časniku Grazer Tagblatt 15. septembra 1894

go pripomoglo k njih hitremu razširjenju» (Kidrič 1925: 112), Fran Kovačič pa v svojih spominih na potovanje po Prekmurju navaja, da knjige Jožefa Borovnjaka »izdaja radgonski knjižar Weitzinger v dolgih ulicah št. 18-19, ki ima pri teh knjigah obilo dobička, ker Borovnjak ne zahteva honorarja« (Škafar: 1970b: 346). Tudi Niki Brumen piše, da so bili Weitzingerji »pomembni zato, ker so izdajali in prodajali slovenske knjižice dolgo vrsto let« (Brumen 1971: 108), in Vilko Novak omenja, da je ponatise knjig Mikloša Küzmiča »zalagal radgonski knjigar Weitzinger« (Novak 1976: 79). [Vse podčrtave F. J.]

Alois in Johann Albert Weitzinger sta torej ime-la pri širjenju slovenskih knjig precej obsežnejšo vlogo kot le knjigoveško in knjigotrško.¹⁰ V letih 1816-1856 sta razen štirih založila vse knjige Petra Dajnka in njihove ponatise ter še knjige njegovih somišljenikov Antona Šerfa, Antona Laha, Martina Veršiča idr. in tako odločilno sodelovala v Dajnkovem obsežnem narodno prerodnem in slovstvenem programu ter pri širjenju njegovega črkopisa dajnce, v katerem je bilo natisnjenih »nekaj deset tisoč izvodov knjig« oz. okrog 50.000 (Rajh 1998: 13).

2. Weitzingerja in prekmurske slovenske knjige

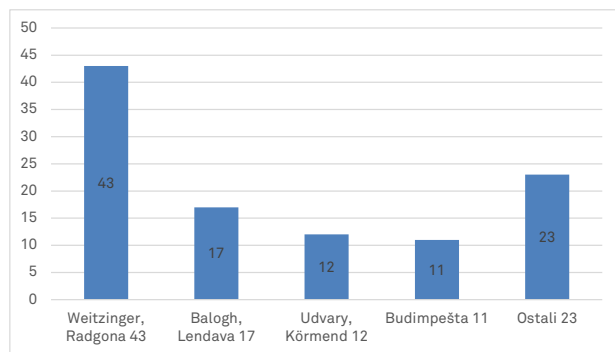
Enako veliko vlogo sta imela v prekmurskem katoliškem slovstvenem programu, ki se je osredotočil na oskrbo prekmurskega katoliškega občestva s temeljnimi verskimi in šolskimi knjigami.

2.1 Izdajateljska vloga

Prekmurske knjige je oče Alois začel izdajati leta 1813 in po letu 1844 jih je še naprej izdajal in distribuiral njegov sin Johann Albert, vse do leta 1898. V tem obdobju sta izdala 43 prekmurskih knjig avtorjev katoliške verske provenience, med katerimi prevladujejo ponatise in priredbe verskih in šolskih knjig Mikloša Küzmiča, Jožefa Košiča in knjige Jožefa Borovnjaka ter njihovi ponatise. V navedenem obdobju je bilo vsega skupaj natisnjenih 106 knjig prekmurskih katoliških piscev, všteti posvetne. To pomeni, da sta Weitzingerja izdala 40,6 % vseh prekmurskih katoliških knjig. Za primerjavo: lendavska knjigovoznica Balogh je v istem času izdala 17 prekmurskih katoliških knjig, Udvary v Körmendu 12, pri različnih založnikih v Budimpešti jih je izšlo 11, pri ostalih pa posamično pod 10 in skupno 23.

¹⁰ Razen knjige Josefa Carla Hofrichterja Die Privilegien der kaiserl. königl. landesfürstlichen Stadt Radkersburg in Untersteyer so vse ostale knjige, ki sta jih izdala Weitzingerja, natisnjene v slovenščini, vsega skupaj skoraj 60 naslovov.

Knjige, ki sta jih založila, sta Weitzingerja najpogosteje dala tiskati v tiskarni Leykam v Gradcu, takrat najprodornejši in tehnološko najbolj opremljeni tiskarni na avstrijskem Štajerskem, ki je lahko naročila hitro in kakovostno izvršila.¹¹ Tako sta zagotavljala sprotno in redno oskrbo prekmurskih katoliških cerkva, šol in vernikov s knjigami, katerih verski, jezikovno-kulturni, izobrazbeni in narodnostni pomen je v strokovni literaturi jasno in nedvoumno potrjen. Mdr. so te široko razširjene knjige med ljudmi uzavešale normo prekmurskega knjižnega jezika (Jesenšek 2013: 50), s postopnim sprejemanjem nekaterih prvin knjižne slovenščine pa so jezikovno zbliževale »ogrske« in »avstrijske« Slovence.

11 Podatek na spletni strani Tiskarskega muzeja Gradec (<https://druckmuseum.elis-management.com/druck-steiermark.htm>) pravi, da je imela leta 1876 tiskarna Leykam 240 zaposlenih, 8 ročnih in 14 hitrih tiskarskih strojev za knjigotisk, 15 ročnih in 2 hitra tiskarska stroja za litografski tisk ter 2 stroja za litje. Imeli so bogat nabor tiskarskih črk in stavce, ki so bili usposobljeni za pripravo knjig v različnih črkopisih. Podjetje je imelo v lasti tudi knjigarno in šest tovarn papirja.

2.2 Kulturno posredniška vloga

Hkrati so se lahko prekmurski Slovenci z Weitzingerjevim posredništvom seznanili tudi s slovenskimi knjigami in periodičnimi tiski. V svoji knjigarni je imel namreč raznovrstne slovenske knjige in periodične tiske, ki so jim bile zaradi bližine Radgone lažje in hitreje dostopne. Iz oglasov različnih izdajateljev in založnikov, ki Weitzingerjevo knjigarno navajajo med prodajnimi mesti svojih knjig, je mogoče sklepati, da je bila njegova ponudba bogata in pestra. Zgolj dva primera. V Oglasniku št. 35 k 93. listu Novic 1854¹² je ljubljanski založnik Janez Giontini na str. 74 oglaševal svoj Koledar za Slovence s podobami k poboljšanju katoliškega duha za navadno leto 1855. V oglasu je navedeno, da se koledar dobi tudi »v Radgoni pri Weiczinger-ju«. Koledar Mohorjeve družbe za leto 1878 se je zaključil z oglasno stranjo za knjige Tiskarne družbe sv. Mohorja, na koncu oglasa pa so navedena prodajna mesta izven Celovca, kjer je mogoče knjige s seznama kupiti. Med njimi je tudi Weitzingerjeva knjigarna v Radgoni: »Vse te knjige imajo po omenjeni ceni na prodaj: v [...] Radgoni: Weitzinger«.

V prvi polovici 19. stoletja, ko širša slovenska javnost o ogrskih Slovencih ni vedela skoraj še ničesar, je bil Alois Weitzinger dragocen posrednik prekmurskih knjig v slovenski prostor in posredno tudi informacij o »ogrskih« Slovencih. Njegova lo-

12 Šlo je za Bleiweisove Novice, ki so leta 1852 spremenile ime v Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

kacija mu je omogočala, da je lahko knjige lažje in hitreje posredoval zainteresiranim naslovnikom na Štajerskem in naprej na Kranjsko in Koroško. Tudi Weitzingerjevi oglasi za prekmurske knjige, objavljeni v časopisih in na koncu Dajnkovich ter drugih knjig, so s formulacijami »Kniga molitvena za Slovence zoseb na Vogerskem«, »Slovenski silabikar ali A, B, C za Slovence na Vogerskem« prenašali pomembno narodnostno sporočilo o tem, da tudi na Ogrskem prebivajo Slovenci.¹³

13 Prvi Weitzingerjev časopisni oglas, v katerem sta omenjeni tudi dve prekmurski knjigi, je iz leta 1817. Objavljen je bil 9. junija v *Steiermärkische Intelligenzblätter* zu Nro. 91 der *Grätzer Zeitung* in se glasi: »Slavenische Bücher zu haben in Radkersburg bey Alois Weitzinger, Buchbinder. [...] Slavenski silabikar, ali A, B, C za Slavence zoseb na Vogerskem. Kniga molitvena za Slavence zoseb na Vogerskem.« Isti dve knjigi Mikloša Küzmiča je Weitzinger dodal tudi v oglas, objavljen na koncu Dajnkove knjige *Evangelium* na vse nedele ino svetke skos leto (1817). V Dajnkovich knjigah *Svetega pisma zgodbe iz starega ino novega zakona* (1821), *Opravo svete meše* (1824) in *Abecedna knjižica na hitro ino lahko podvucenje Slovenskega branja* (1833) pa identični oglasi vsebujejo tri Küzmičeve knjige: »Vedoč-danje. Polek totih knjig še so v' Radgoni, pri Alojzji Wajcingeri, knigári, tudi dobiti: [...] Küzmič, Evangelji na vse nedele ino svetke celega leta. 1821, Molitvena kniga za vsakega Kristjana. 1821, A, B, C za Slovence na Vogerskem«. Oglas v knjigi Martina Veršiča *Duhovni varuh za mladost* (1833) vsebuje pet Küzmičevih knjig: »Zvezane knige za slovence na Vogerskem: Kratka summa velikoga katekizma. 20 kr., Szveti Evanyeliomi na vse nedele in szvetesne dni i. t. d. 20 kr., Sztaroga i nouvoga testamentoma szvete historie kratka summa. 20 kr., Kniga molitvena. 20 kr. – 1 rajnš, Szlovenszki Silabikar. 6 kr.«

3. Tiskarsko-izdajateljska dejavnost Franza Semlitscha

V zvezi z izdajanjem in tiskanjem prekmurskih knjig v Radgoni velja omeniti še radgonskega tiskarja Franza Semlitscha.¹⁴ Ta je leta 1893 od Franza Fricka kupil podjetje, v sklopu katerega so bili tiskarna, knjigoveznica in trgovina s knjigami, papirjem in pisarniškim materialom.¹⁵ V izdajanje in tiskanje prekmurskih knjig se je vključil leta 1895 in do leta 1914 izdal 11 prekmurskih katoliških knjig. Vsi ostali tiskarji in založniki so v istem obdobju izdali 40 prekmurskih katoliških knjig, tako da je bil Semlitschev delež 21,5-odstoten.

Ampak on je prekmurske knjige tiskal in izdal na prelomu 19. in 20. stoletja, ko je bila ponudba tiskarsko-knjigoveških storitev tudi v Prekmurju že obsežna in so bile vezi med »ogorskimi« in »avstrijskimi« Slovenci veliko trdnjše in gostejše kot v prvi polovici 19. stoletja, ko jih je s svojo večopravilno knjižno dejavnostjo izdatno pomagal tkati Alois Wetzinger.

14 Poleg zapisa Semlitsch je v kolofonih še varianta Semlics.

15 Podatek s spletne strani Tiskarskega muzeja Gradec (<https://druckmuseum.elis-management.com/druck-steiermark.htm>).

'Slavenische Bücher,
zu haben in Radkersburg bey Alois
Weitzinger, Buchbinder.
Evangelium na vse nedele, ino svet-
ke skos leto, soseb sa 'Slavenze 'Shtajar-
fke. 1817.
Kniga poboshnosti sa 'Slavenze mla-
de ino dorašene, soseb 'Shtajarfke. 18:7.
Sazhetek 'Slavenskega vuzhenja po
nedelah, knishiza soseb narozhena dora-
shenim, ker so predalezki od shole far-
ne, ino se v' kraškem brati navuzheti
hzejo.
'Slavenski silabikar, ali A, B, C sa
'Slavenze soseb na Vogerškem.
Kniga molitvena sa 'Slavenze soseb
na Vogerškem.

Weitzingerjev oglas za slovenske knjige v Steiermärkische
Intelligenzblätter zu Nro. 91 der Grätzer Zeitung 9. junija 1817

Literatura

Niki BRUMEN, 1971: Knjigarne in papirnice v Pomurju.
Kronika 19/2. 105-109.

Andrea HABERL ZEMLJIČ, 2012: *Pustiti jezik v vasi*.
Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik.

Joseph Carl HOFRICHTER, 1842: *Die Privilegien der ka-
iserl. königl. Landesfürstlichen Stadt Radkersburg in
Untersteier, nebst einer kurzgefasten Geschichte und
Beschreibung dieser Stadt, ihrer Wertwürdigkeiten und
Umgebungen*. Radkersburg: Alois Weitzinger.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine
prekmurskega knjižnega jezika* (Zora, 90). Maribor:
Mednarodna založba Oddelka za slovenski jezik in knji-
ževnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Franci JUST, 2015: *Verzuši, pripovedávke in zmenje*.
*Pogled na literarno ustvarjanje v prekmurskem jeziku do
1919*. Murska Sobota: Franc-Franc.

France KIDRIČ, 1925: Dajanko Peter. Slovenski bijograf-
ski leksikon, 1. zv. Abraham-Erberg. Ur. Izidor Cankar et
al. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka. 111-116.

Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*.
Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Bernard RAJH, 1998: Peter Dajnko kot posrednik
vzhodnoštajerskega razsvetljenstva. *Dajnkov zbornik*.
Referati s simpozija v Črešnjevcih (Zora 3). Ur. Marko
Jesenšek, Bernard Rajh. Maribor: Slavistično društvo
Maribor. 1-26.

Ivan ŠKAFAR, 1970: Kovačičevi spomini na Prekmursko
iz leta 1893. *Časopis za zgodovino in narodopisje, nova
vrsta*. 6 (XLI)/2. 321-352.

Berenika ZEMANOVA URBANOVÁ, 2021: *Hrabě hra-
je divadlo. Leopold II. Lažanský z Bukové (1854–1891)*
/ Dostopno na spletni povezavi [https://dk.upce.cz/
bitstream/handle/10195/78742/ZemanovaUrbanovaB_
Lazansky_ML_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/78742/ZemanovaUrbanovaB_Lazansky_ML_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y)